

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Nyupptäckta hållristningar vid Laxforsen, Nordmalings socken,
Västerbottens län - en kort notis

Larsson, Thomas B.

Fornvännen 94:3, 187-190

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1999_187

Ingår i: samla.raa.se

Korta meddelanden

Nyupptäckta hållristningar vid Laxforsen, Nordmalings socken, Västerbottens län – en kort notis

I samband med den skogs- och kulturmiljöinventering som Skogsvårdsstyrelsen bedrivit under sommaren och hösten 1998 i delar av Västerbottens län, har det framkommit många nya fornlämningar. De hållristningar som i början av hösten påträffades i Öreälven vid lyn Torrhöle i Nordmaling socken (fig. 1 och 2), är det i särklass mest anmärkningsvärda fyndet och det var inventeraren Jan-Erik Isaksson som gjorde den intressanta upptäckten.

Ristningarna, som utgörs av 11 figurer, är belägna på den södra stranden av Öreälven vid Laxforsens högsta parti, på en mot älven svagt sluttande berghäll. Figurerna är koncentrerade till en mycket begränsad del av hållen och efter en specialinventering av denna håll samt av hållarna i omgivningen, både upp- och nedströms, kunde inga ytterligare hållristningar konstateras.

Som framgår av kartan (fig. 1) är Laxforsen

den andra påträffade hållristningslokalen i Västerbottens län. Den första i länet hittades på hösten 1984 vid Norrfors i Umeälven, inte långt från Stornorrforsens kraftstation (Ramqvist et al. 1985; Ramqvist 1988). Till skillnad från ristningarna vid Norrfors, och även de vid Nämforsen i Ångermanland, är Laxforsenristningarna lokaliserade till en mindre älv, en skogsälv, medan de andra är knutna till större fjällälvar. Detta faktum öppnar nya perspektiv inom norrländsk hållristningsforskning, då den tidigare »prospekteringsmodellen» huvudsakligen tagit hänsyn till de större vattensystemen (Ramqvist et al. 1985 s. 335). Lögdeälven, några mil söder om Öreälven, och även nordligare skogsälvar som Rickleån, Bureälven och Byskeälven i Västerbotten, har nu blivit höginressanta inventeringsobjekt när det gäller hållristningar. Institutionen för arkeologi vid Umeå universitet avser därför att inom kort påbörja ett forsknings- och inventeringsprojekt kring hållristningar i mindre vattensystem i Norrland.

Utgår man från länmätarverkets höjdkurvor (på gröna eller gula kartan) är ristningarna belägna ca 50 m ö.h. och fallets nedre del ligger på omkring 45 m ö.h., vilket innebär att vattenfallet bildades under perioden 2100–1600 f. Kr. (Baudou 1995 s. 18; Broadbent 1982 s. 131). Sannolikt har hållristningarna tillkommit efter det att fallet skapats, eftersom det är först då som platsen erhållit sin speciella (rituella) karaktär och även blivit en bra fångstplats för lax.

Ristningsytan är 2,5 × 0,8 meter (N–S) och slutar svagt mot öster och forsen. Den innehåller totalt 11 figurer, vilka utgörs av 4 skeppsfigurer, 1 djurfigur, 1 halvcirkel, 1 fotsulepar (?) samt 4 fragment (fig. 3). Hållens yta är slät och ovtitrad med bevarade isräfflor. Ristningslinjerna är därför mycket tydliga trots att de är tämligen grunda. Ristningen har troligen ur-

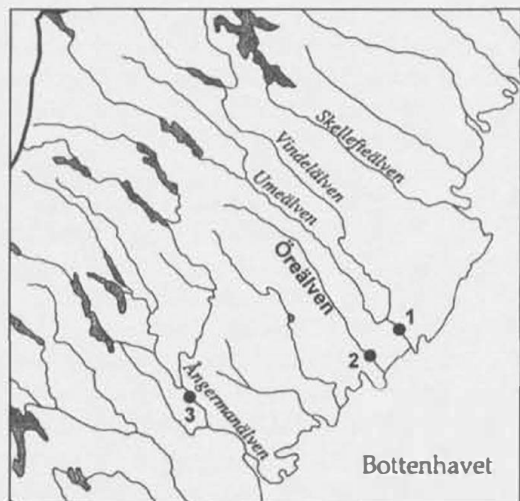

Fig. 1. De kända hållristningarna i Ångermanland och Västerbotten: 1 – Norrfors; 2 – Laxforsen; 3 – Nämforsen. — The rock carvings hitherto known in the provinces of Ångermanland and Västerbotten.

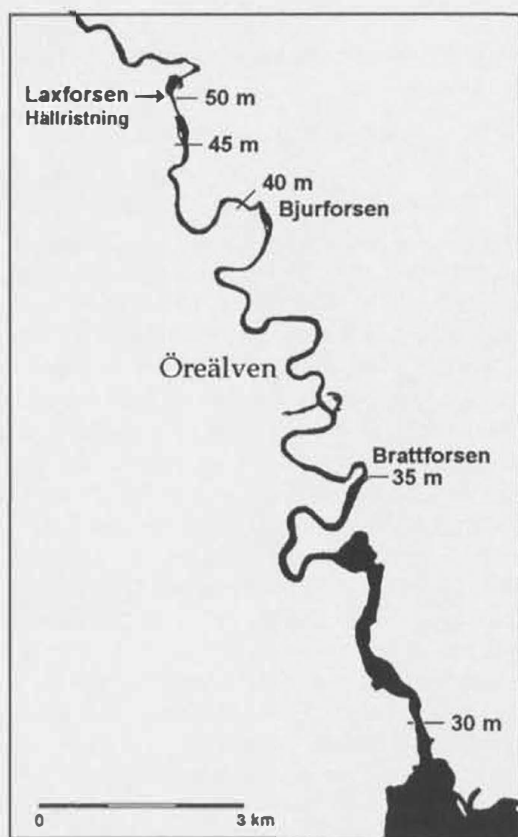

Fig. 2. Öreälven med havsnivån under mellersta bronsåldern (35 m ö.h.) samt hällristningsplatsen markerad. — The Öre river, showing the rock carvings at Laxforsen and the shoreline during the Middle Bronze Age (35 meters above present shoreline).

sprungligen innehållit fler figurer. En stor del av hällen är nämligen förstörd, troligen i sen tid. Detta kan ha skett i samband med arbeten med att underlätta flottningen förbi forsen och dessa skador kan senare ha förvärrats av frost- och issprängningar.

Endast tre av figurerna är kompletta, medan de övriga är fragmentariska eller skadade. Skeppen är de figurer som är tydligast och de som dominerar ristningsytan. Tre av skeppen har ett sydsandinaviskt utseende, med duhlla köllinjer sammanbundna med spantstreck i för- och akter samt uppåtsvängda stävar. Skepp med liknande utformning finner man närmast söderut i Husby-Långhundra och Gottröra

socknar sydost om Uppsala (Broström 1997). Även halvcirkeln och fotsuleparet tillhör den sydliga ristningstraditionen. Den enda figur som direkt kan kopplas till nordskandinavisk tradition är djuret (älgen?), även om den också är skapad enligt ett formspråk som tydligt avviker från t.ex. djuren vid Norrfors och Nämforsen (Larsson 1998). En viktig skillnad kan genast poängteras: djuret vid Laxforsen har sannolikt en liten hornkrona men inga öron, medan det omvända förhållandet (öron men inga horn), är det absolut vanligaste bland de övriga norrländska hällristningsdjuren (se t.ex. Hallström 1960).

En annan iakttagelse är att djurfiguren är huggen i 90° vinkel i förhållande till skeppens och fotsulornas orientering på hällen; medan skeppen och fötterna symboliskt färdades längs stranden, i älvens riktning, visar djurfiguren på en rörelse i den andra riktningen: från skogen och ned mot älven. Kanske ristningarnas orientering i förhållande till den dominerande naturfaktorn på denna plats – älven och forsen – ska ses som en metafor för skillnaden mellan det mänskliga rörelsemönstret (längs vatten) och det djuriska (mot vatten – från vatten).

Om man byter ut forsen och älven framför ristningen (som förmodligen var den viktigaste ekonomiska resursen här) mot en åker eller betesmark i Mälardalen (som var av största ekonomiska betydelse där), så är ristningarnas placering tämligen likartad i relation till en central ekonomisk faktor.

Motivsammansättningen vid Laxforsen antyder i första hand en koppling till den sydskan-dinaviska ristningstraditionen från bronsåldern, vilket skiljer denna ristningslokal påtagligt från hällarna vid Norrfors och Nämforsen. I det senare fallet finns inslag av sydskan-dinaviska motiv i form av fotsulor, hjulkors och skeppsbilder med spröt i för- och akterparti (Baudou 1993 s. 258; Mahner 1981), men där är älgfigurerna ändå i total dominans. Endast en djurfigur (älg eller hjort?) är dokumenterad vid Laxforsen. Skepp med uppåtböjda köl- och relingslinjer (spröt) är mycket vanliga i Sydskan-dinavien och skeppsbilden där köl- och relingslinjerna löper samman i en tillba-

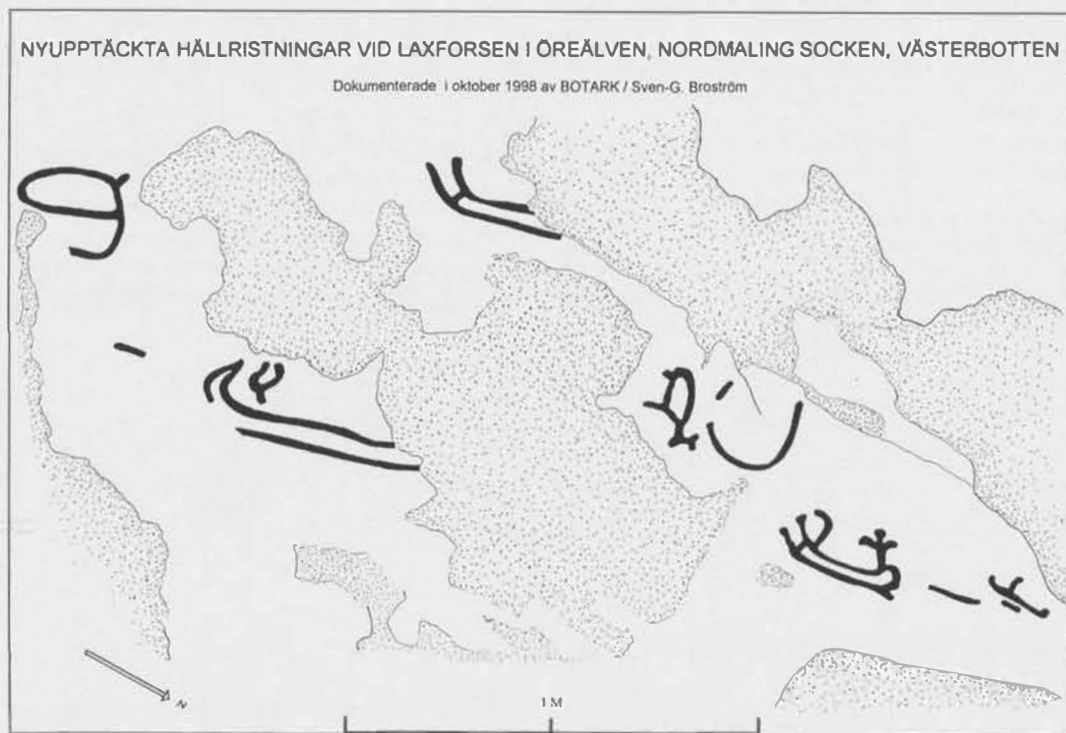

Fig. 3. De nyupptäckta hållristningarna vid Laxforsen i Västerbotten. (Ritning: Sven Gunnar Broström.) — The newly discovered rock carvings at Laxforsen (drawing: Sven-Gunnar Broström).

kaböjld spets (fig. 3) har, som ovan nämnts, sin närmaste parallell i Uppland.

Skeppsfigurer som liknar både den med tillbakaböjld spets och den med rundad stäv i Laxforsen (fig. 3) återlinns också tillsammans på en hållristningsyta i Bru i Rogaland, Norge (Fett & Fett 1941 s. 29 f., Pl. 5A). I en så nordlig kontext som Alta förekommer också enstaka skeppsbilder med uppåtböjda och spetsliknande stävar (Helskog 1988 s. 94, 109), och ett par fotsulor har också framkommit vid Apana gård i Alta (Helskog 1988; Sveen 1996 s. 15). Dessa motiv dateras till den sista ristningsfasen i Alta, dvs. till perioden 1700–500 f. Kr. (Helskog 1988 s. 32 f.; Sveen 1996 s. 15).

Både motiven och belägenheten gör troligt att ristningarna vid Laxforsen i sin helhet tillkommit under bronsåldern. Motiven – symbolerna – verkar ha ingått i en tankestruktur som omfattade ett mycket stort geografiskt område,

dlå samma former kan hittas både i Alta, Rogaland och södra Sverige. Bilderna kan vara ett utslag av en övergripande föreställningsvärld, som under bronsåldern delades av många samhällen på den skandinaviska halvön, där kontakter i flera olika riktningar tillsammans med lokala idéer bidrog till att skapa varje ristningsområdes individuella särart.

Referenser

- Baudou, E. 1993. Hällristningarna vid Nämforsen – datering och kulturmiljö. *Ekonomi och näringsformer i nordisk bronsålder* (red. L. Forsberg & T. B. Larsson). Studia Archaeologica Universitatis Umensis 3. Umeå.
- 1995. *Norrlands forntid*. CEWE-Förlaget.
- Broadbent, N. 1982. *Skelleftebygdens historia 3*. Uppsala.
- Broström, S.-G. 1997. Hällristningar i Stockholms län. *Bronsålder, äldre järnålder i Stockholms län*. Stockholm.

- Fett, E. & Fett, P. 1941. *Sydvestnorske helleristninger*. Stavanger.
- Hallström, G. 1960. *Monumental Art of Northern Sweden from the Stone Age*. Stockholm.
- Helskog, K. 1988. *Helleristningene i Alta*. Alta.
- Larsson, T. B. 1998. Nyupptäckta hållristningar vid Laxforsen i Öreälven, Västerbotten. *Tillslaget* 1998.
- Malmer, M. P. 1981. *A Chorological Study of North European Rock Art*. Stockholm.
- Ramqvist, P. H., Forsberg, L. & Backe, M. 1985. ... and here was an elk too ... A preliminary report of new petroglyphs at Stornorrfors, Ume River. In *Honorem Evert Baudou*. Archaeology and Environment 4. Umeå.
- Ramqvist, P. H. 1988. Boplats och hållristningar i Norrfors, Umeälven. *Arkeologi i Norr* 1. Umeå.
- Sveen, A. 1996. *Helleristninger*. Tryckforum Finnmark AS.

Thomas B. Larsson

Institutionen för arkeologi, Umeå universitet,
901 87 Umeå

Sven-Gunnar Broström

Bäverstigen 141, 147 33 Tumba

Sveriges äldsta latinska versinskrifter

För något över 60 år sedan, publicerade Sölve Gardell (1890–1974) i sin i dubbel mening monumentala gradualavhandling *Gravmonument från Sveriges medeltid* (1937) de två äldsta från svensk medeltid kända latinska versradererna för första gången i modern edition, två leoninska hexametrar på gravvården över en viss Björn i Botkyrka, möjligtvis en bror till sankt Botvid. Gardell läste, i överensstämmelse med Buréus (1624) och Peringskiöld: QVI LEGET ET NESCIT VIR NOBILIS HIC REQUIESCIT! / SIT MVNDVS SORDE BIORN: DIC TV CHRISTE PRECOR TE.

Botkyrkamonumentet, nu i Statens historiska museum, härrör från 1100-talets förra hälft; bildframställningar därav återges, förutom hos Gardell (del II, 1937) i åtskilliga uppslagsverk och lärda arbeten, från Johannes Buréus (1624), Peringskiöld och Olof Rudbeck (*Atlantican* 1698); modern forskning kan sägas börja med Hans Hildebrand (1905, s. 99). Det återges t.ex. hos Westman (1942, s. 45), i *Svensk Uppslagsbok IV* (1949, s. 834 f.) och i *Nationalencyklopedin* 3 (1990, s. 232). Aron Andersson (1973) har utrett dess stilhistoria, och daterat stenmästarens verksamhet till 1100-talets andra fjärdedel. Härefter har även Ulf Bo-

ëthius (1976) tagit upp dess konsthistoriska ställning. Gravmonumentet beskrivs även i *Södermanlands runinskrifter* (Brate & Wessén 1924–36), där också den latinska inskriften återges, tillsammans med samtliga äldre avbildningar.

Gardell översatte hexameterns andra hälft *dic tv Christe precor te*, »Säg du, Kristus, jag ber dig» (att Björn må bli ren från synden); Lindroth: »att Björn må vara ren från syndens orenhet, därom ber jag dig, Kristus» (Lindroth utelämnar således *dic tv* och läser f.ö. omotiverat *legit*, följd av Piltz 1987, s. 63); Piltz: »Jag ber dig, Kristus, att säga: Björn må vara ren från syndens smuts»; Hagerman: »Jag ber dig, Kristus, säg att Björn må vara ren från (syndens) orenhet». Men i inskriften, där punkter skiljer orden från varandra, står inte DIC TV – en vändning, som vore innehållsligt opåkallad – utan DICTV med bortfall av en slutbokstav, givetvis ett S. Och i stället för PRECOR TE finner vi – vilket Gardell inte ger någon antydning om – som de två sista orden i versraden PRE ORTE med ytterligare ett bortfall av bokstav, här mellan E och O, utan tvivel ett bortfall av M: PREMORTE: »Må han (dvs. den *vir nobilis*, som första hexametern nämner), vil-